

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 1 беті	

**«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ
жанындағы медицина колледжі**

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

**ТЕОРИЯЛЫҚ САБАҚҚА АРНАЛҒАН
ӘДІСТЕМЕЛІК ӨНДЕУ**

Пән коды: ЖГП01

Пәні: Кәсіби қазақ тілі

Мамандығы: 09130100 «Мейіргер ісі»

Біліктілігі: 5AB09130101 «Мейіргер ісінің қолданбалы бакалавры» 3.6

Оқу сағатының/кредит көлемі: 48/2

Теория: 30 с.

Курс: 1

Оқу семестрі: 1

Бақылау түрі: емтихан

Шымкент, 2023 ж.

«Жалпы білім беретін пәндер» кафедрасының мәжілісінде қаралды.

Хаттама № 13 «27» 06 2023 ж.

Кафедра меңгерушісі: А.Т. Сатаев

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 3 беті

№ 1 сабақ

5.1. Лексикалық тақырып: Қазақтың тұңғыш дәрігерлері.

Грамматикалық тақырып: Сөз тіркесі және сөйлем. Еркін тіркес және тұрақты сөз тіркесі. Сөздердің байланысу түрлері.

Сағат саны: 8 сағ.

360

5.2. Мақсаты:

- студенттерге қазақтың тұңғыш дәрігерлері, олардың өмір жолы туралы түсінік беру
- Медицина ғылымының атақты тұлғалары туралы түсінік;
- XX ғ. басындағы қазақ дәрігерлерінің өміржолдары

5.3. Оқыту мақсаты Білім алушы кәсіби қарым-қатынас үшін қажет негізгі медициналық терминологиялық лексика минимумын меңгерту. Қазақ тілінде сөйлеу қызметінің әртүрлі дағдылары мен біліктерін жетілдіру. Медицина саласындағы жағдаяттарға қатысты лексикалық, грамматикалық тілдік бірліктерді сақтай отырып, тіл байлығын арттыру.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5. 4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1) Мәтінге қатысты сөздік минимумдар.
- 2) Алғашқы қазақ дәрігерлерін атаңыз.
- 3) Халел Досмұхамедовтің оқулықтарына сипаттама беріңіз.
- 4) «Зоология, Анатомия, Физиология» оқулықтары туралы.
- 5) Өтебойдақ Тілеуқабылұлы жайында қызықты деректер.
- 6) «Шипагерлік баян» шығармасына сипаттама.

5. 5. берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Тақырыпты өрбіту:

1. Медицина ғылымы.
2. Медицина ғылымының атасы.
3. XX ғ. басындағы қазақ дәрігерлері.

Қазақтың тұңғыш дәрігерлері

Халел Досмұхамедов 1883 жылдың 24 сәуірінде Атырау аймағының Қызылқоға ауданында дүниеге келген. 1909 жылы Санкт-Петербург әскери-медициналық академиясын бітірген, алғашқы қазақ дәрігерінің бірі. Ол 1913 жылдан бастап Темір уезінде учаскелік дәрігер болып жұмыс атқарған. Оба ауруының алдын-алу әрекеттерін ойлап тауып, оны жүзеге асыру шараларымен шұғылданған. Халел 1918 жылы бірінші рет, 1924 жылы екінші рет Ташкентте "Как бороться с чумой среди населения киргизского края" және "Инструкции по борьбе с чумой" деген кітаптарын басып шығарды.

Халел аға 1920 жылы Ташкенттегі Орта Азия университеті дәрігерлік факультетінің ауруханасында ординатор болып жұмыс істейді. Жан-жақты ғалымның қаламынан туған үш бөлімнен тұратын "Зоология, Анатомия, Физиология", сонымен қатар "Мектеп оқушыларының гигиенасы" деген оқулығы шықты. Бұл кісі 19 ғылыми еңбек жазған, төрт ғылыми кітап, көптеген қазақша, қырғызша, орысша аудармалар жасаған. Университет қабырғасында біраз істегеннен кейін ол проректор және профессор болып тағайындалды.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 4 беті

1930 жылдары Воронеж қаласындағы дәрігерлер білімін жетілдіру институтының дәрігері болып жұмыс істеді.

Аяулы азамат, жан-жақты ғалым Халел Досмұхамедовтің өмір жолы сол кездегі қазақтың бетке шығар зиялыларының өмір соқпақтары тәрізді ойлы-қырлы күрес пен қудалаушылыққа толы азапты жол болды.

Қазақ медицинасының атасы –Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы

Өтейбойдақтың өмірдерегі, туған, өлген жылдары негізінен "Шипагерлік баян» кітабындағы мағлұматтар бойынша белгілі. Автор "Шипагерлік баян" кітабын Жәнібек ханның тапсыруы бойынша 70 жасында жаза бастағаны туралы, содан Жәнібек хан дүние салған 1473 жылы кітапты 85 жасында жазып бітіргені жөнінде дерек қалдырған. Сондай-ақ, Өтейбойдақтың 90 жасқа жақындап дүние салғаны жөнінде де дерек бар. Демек, Тілеуқабылұлы Өтейбойдақты 1388 жылы дүниеге келіп, 1478 жылы дүние салды деп жобалауға болады. Емшілік, шипагерлік қасиет Өтейбойдаққа ата-тегінен жұғысты болған. Ата-баба әулетінің жинақтаған мол тәжірибесін бойына дарыта білген Өтейбойдақ бұл салаға бар ғұмырын арнап, халық медицинасын ғылыми жүйеге келтірген. Сөйтіп, шипагерліктің өз заманындағы биік деңгейіне көтеріле білген. Бұл жолда ол әл-Фараби сияқты атақ-даңқ, дүние-мүлік, бас құрап, үйлі-баранды болу дегендей, пендеге тән қасиеттердің бәрін тәрік етіп, бүкіл өмірін шипагерліктің қыр-сырын игеруге сарп еткен.

Сөз тіркесі және сөйлем.

Толық мағыналы, кем дегенде екі сөздің тұлғалық жағынан әрі мағыналық жағынан байланысуын сөз тіркесі деп атайды. Құрамы екі сөзден ғана тұратын сөз тіркесін жай сөз тіркесі деп атайды. Мысалы ; ақылды жігіт, кең дала , мазмұнды әңгіме, темір қасық, студент үлгерімі, т.б. Құрамы үш немесе одан көп сөзден тұратын сөз тіркесін күрделі сөз тіркесі деп атайды. Мысалы; он шақты кітап, тақтаға жақындай түсті, Алматы қаласында тұрады.

Еркін тіркес және тұрақты сөз тіркесі.

Аталуына сай, еркін сөз тіркесінде байланысқа түскен сөздер өз мағыналарын жоймайды. Мәселен, кең бөлме дегенде, осы екі сөздің негізгі лексикалық мағыналары сақталады, демек бірінші сөз (кең) осы сөз тіркесін қандай тұлғалы өзгеріске түсірсек те, кеңістіктің сынып, яғни сын есім болып тұрған қасиеті жоймайды. Дәл сол сияқты, екінші сөз де (бөлме) мекеннің атын білдіріп, сөз табынан зат есім болып тұрған қасиетінен осы сөз тіркесінің тұлғалық өзгеріске түсуі ешбір өзгерте алмайды; кең бөлме, кең бөлмеміз, кең бөлмеден, кең бөлмелі, т.с.с.

Бірнеше сөзден құралып, бір ғана ұғымды беру үшін қалыптасып, тұрақтанған тіркесті тұрақты тіркес деп атайды. Көзді ашып-жұмғанша деген тіркес шапшаң дегеннің мағынасын береді. Еркін тіркестен айырмашылығы-төбе шашы тік тұрды деген тіркесті алатын болсақ, мұндағы құрамындағы сөздердің барлығы да өздерінің тура мағынасынан айрылған; екіншіден ,солайша мағыналарын жоғалту себепті төрт сөздің төртеуі тіркесудің нәтижесінде қорықты деген бір сөздің ғана ұғымын беріп тұр. Біршама аяқталған ойды білдіретін жеке сөзді немесе сөз тіркесін **сөйлем** деп атайды.

I.Сөйлем құрылысына қарай екі түрге бөлінеді;

- 1)Жай сөйлем.
- 2)Құрмалас сөйлем.

II.Сөйлемнің айтылу мақсатына қарай түрлері;

- Хабарлы сөйлем (Ауылға барғанда суға түстік.);
- Сұраулы сөйлем (Ауылға барғанда суға түстің бе?);
- Лепті сөйлем (Шіркін, ауылға барғанда суға түссек!);
- Бұйрықты сөйлем (Ауылға барғанда суға түссін.);

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 5 беті

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Студенттердің өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабақты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Сәлім Е.Қ., Оразымбетова Ф.Д., Тастанбекова Г.Т. «Жоғары кәсіби қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу құралы. Қарағанды қ. 2013ж.
- 2.Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. «Кәсіби қазақ тілі» фармация және фармацевтикалық өндіріс технологиясы мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
- 3.Қанапиянова Ә.Ж. Кәсіби қазақ тілі. мед.оқу орындар. Фармацевтикалық фак. арн. – Алматы: ҚазҰМУ, 2008.
- 4.Жанпейс У. А., Озекбаева Н.А., Даркембаева Р.Д. Русский язык. Учебное пособие для студентов медицинских вузов по специальности «Общая медицина». Часть III. - Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2015.
- 5.Жанпеисова У.А. Қазақша-орысша тақырыптық сөздік - Казахско-русский тематический словарь./ Сост.У.А.Жанпеисова / - Алматы: Sansam, 2010.

Қосымша:

- 1.Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері. – Пед. ғыл. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. –13.00.02. – Алматы, 2009
- 2.Абжанова Т.А., Абжанов Р.С. Культура деловой коммуникации. – Алматы: Экономика, 2011.

Сөздіктер:

1. Ахметов М.А. Медициналық терминдер сөздігі. Орысша –қазақша-ағылшынша: 40 мыңға жуық термин. Алматы: Дайк-Пресс, 2009.

5.7. Бақылау: Сұрақ-жауап.

Төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз:

- 1.Халел Досмұхамедов ... дүниеге келген.
- 2.Х.Досмұхамедов 1913 жылдан бастап Темір уездінде ... қызметін атқарған.
- 3.Х.Досмұхамедов ... бірінші рет Ташкентте «Как бороться с чумой среди населения киргизского края» және «Инструкции по борьбе с чумой» деген кітаптарын басып шығарды.
- 4.Емшілік, шипагерлік қасиет Өтейбойдаққа жұғысты болған?
- 5.1841 жылы қазақ даласына келген қазақтың халық медицинасында қолданылатын дәрілік заттарды, дәрілік өсімдіктерді жазған емші?
6. Сөз тіркесі және сөйлем.
7. Еркін тіркес және тұрақты сөз тіркесі.

2 –сабақ

5.1. Сабақтың тақырыбы: Адам денесінің құрылысы бірыңғай жүйе ретінде.

Грамматикалық тақырып: Сөйлем мүшелері.

Сағат саны: 8 сағ.

135

5.2. Сабақтың мақсаты: студенттерге кәсіби қарым-қатынас үшін қажет негізгі медициналық терминологиялық лексика минимумын меңгерту,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 6 беті

5.3. Оқыту мақсаты: Медициналық терминдерді тілдік нормаларға сай қолдануға баулу; халықаралық терминдердің маңыздылығын түсіндіру; медицинаға қатысты негізгі атауларды есте сақтауға дағдыландыру.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1) «Термин» атауы туралы;
- 2) Терминнің тілдік сипаты;
- 3) Медициналық терминге сипаттама;
- 4) Терминге қойылатын талаптар.

5. 5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

1- тапсырма. Ақпаратпен танысыңыз. Мәтін бойынша әңгімелеп беріңіз.

Қазақ халқы адам денесіндегі он екі мүшенің сау болуына, олардың дұрыс қалыптасып өсуіне көп көңіл бөлгендігі бұрыннан белгілі. Адам мүшелері атқаратын қызметіне қарай бірнеше мүшелерден бірігіп, он екі мүше құрайды.

Бірінші топқа - бас және оның бөліктері (мандай, төбе, шүйде, самай, шықшыт және жақ сүйектері), сондай-ақ алдыңғы ми сыңарлары, ортаңғы, аралық, сопақша ми және мишық жатады;

Екінші топқа- көз және оның қосалқы мүшелері;

Үшінші топқа- мұрын (танау тесіктері, иірімдері, кеңсірік, түктері)

Төртінші топқа- ауыз (тіс, тіл, таңдай, көмей, бөбешік, сілекей бездері) т.б.

Бесінші топқа- құлақ (құлақтың қалқандары және ішкі мүшелері);

Алтыншы топқа- кеуде, омыртқа жотасы, қабырғалар (жүрек, өкпе және бұлардың қосалқы мүшелері);

Жетінші топқа- бауыр және талақ немесе көкбауыр;

Сегізінші топқа- бүйрек және зәр шығару мүшелері;

Тоғызыншы топқа- асқорыту мүшелері жатады;

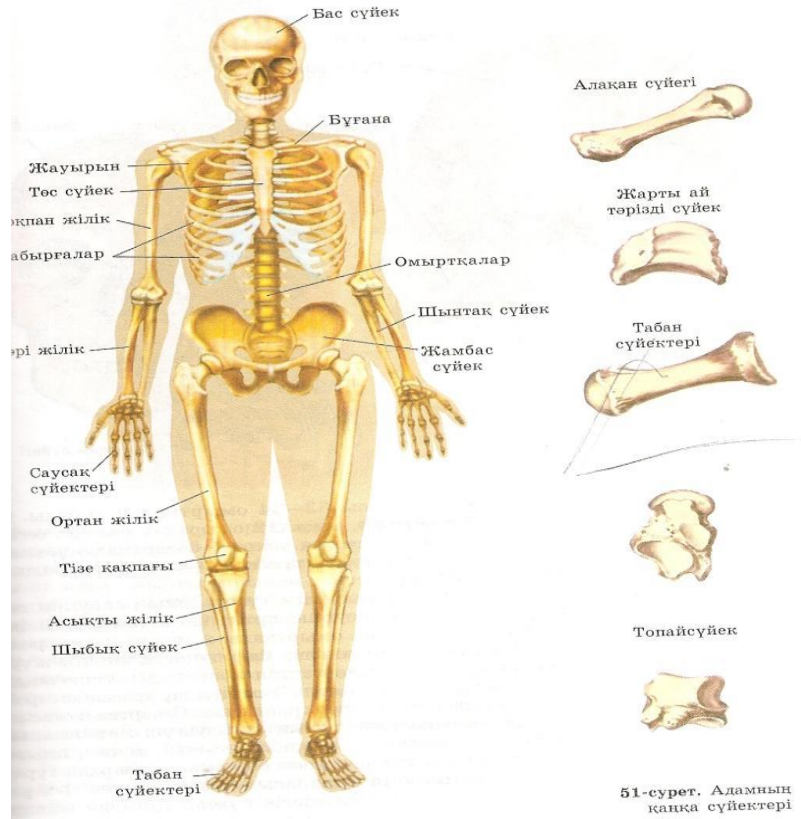
Оныншы топқа- жыныс мүшелері;

Он бірінші топқа- иық белдеуі;

Он екінші топқа- жамбас белдеуі.

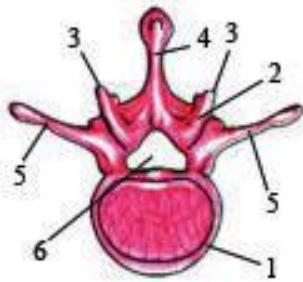
Тақырып бойынша тапсырмалар:

2- тапсырма. №1 суретке шолу жасау.

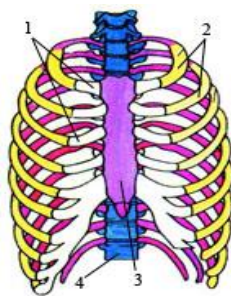

(1-сурет)

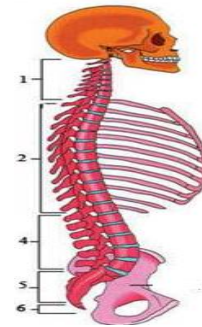
3-тапсырма: Төмендегі дене бөлшектерінің қазақша атауларын жазыңыздар.

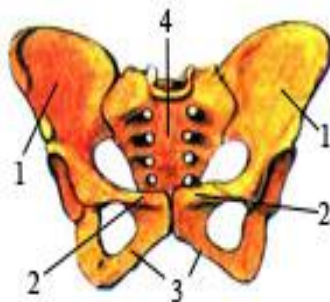
(1-сурет)

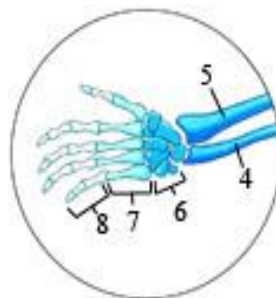
(2-сурет)

(3-сурет)

(4-сурет)

(5-сурет)

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 8 беті

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

1-тапсырма. Берілген мәтіннен Медициналық терминдерді теріп жазыңыз. Жасалу жолдарын түсіндіріңіз.

Глюкоза углеводтарға жатады және адам мен хайуанаттар ағзасының зат алмасу өнімдерінің бірі болып табылады. Зат алмасуда глюкозаның энергетикалық басты маңызы бар. 1г. глюкоза толығымен ыдырағанда 4,1ккал жылу бөледі. Мұнда бөлінген энергия ағза жасушаларының қызметін қамтамасыз етеді. Әсіресе орталық жүйке жүйесі, жүрек, ет сияқты қарқынды жұмыс істейтін органдар үшін глюкозаның энергетикалық маңызы жоғары. Осымен байланысты глюкоза физикалық азғындаумен жалғасып жататын созылмалы ауруларға, жалпы ағзаны көтеруші (күшейтуші) зат ретінде кеңінен қолданылады.

2-жаттығу. Мәтіннен халықаралық терминдерді теріп жазыңыздар.

Тін – организмнің тарихи қалыптасқан жасушалар мен олардың туындыларынан тұратын, өзіне тән морфофизиологиялық, биохимиялық қасиеттері бар жеке жүйе.

Әрбір тін онтогенезде белгілі бір ұрықтық бастамадан дамуымен және өзіне тән басқа тіндермен өзара қатынасымен, ағзадағы орнымен сипатталады.

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

3 – тапсырма. Пікір-таласқа ұсынылатын мәселелер:

1. Терминнің бірмағыналы ғана болғаны дұрыс па?
2. Термин мағынасының дәлдігін қалай орнатамыз?
3. Терминнің қысқалығы немесе ықшамдылығы.
4. Терминнің тілдегі сөзжасам заңдылықтарына сәйкес келуі.
5. Терминнің туынды сөз жасауға қолайлы болуы.
6. Терминде эмоционалдық пен экспрессиялықтың болмауы.
7. Эстетикалық талаптарға сай келуі.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Студенттердің өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабакты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Сәлім Е.Қ., Оразымбетова Ғ.Д., Тастанбекова Г.Т. «Жоғары кәсіби қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу құралы. Қарағанды қ. 2013ж.
- 2.Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. «Кәсіби қазақ тілі» фармация және фармацевтикалық өндіріс технологиясы мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
- 3.Қанапиянова Ә.Ж. Кәсіби қазақ тілі. мед.оқу орындар. Фармацевтикалық фак. арн. – Алматы: ҚазҰМУ, 2008.
- 4.Жанпейс У. А., Озекбаева Н.А., Даркембаева Р.Д. Русский язык. Учебное пособие для студентов медицинских вузов по специальности «Общая медицина». Часть III. - Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2015.
- 5.Жанпеисова У.А. Қазақша-орысша тақырыптық сөздік - Казахско-русский тематический словарь./ Сост.У.А.Жанпеисова / - Алматы: Sansam, 2010.

Қосымша:

- 1.Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері. – Пед. ғыл. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. –13.00.02. – Алматы, 2009

ÖNTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 9 беті

2. Абжанова Т.А., Абжанов Р.С. Культура деловой коммуникации. – Алматы: Экономика, 2011.

Сөздіктер:

1. Ахметов М.А. Медициналық терминдер сөздігі. Орысша –қазақша-ағылшынша: 40 мыңға жуық термин. Алматы: Дайк-Пресс, 2009.

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ, жаттығу жұмыстары.

3-сабақ

5.1. Лексикалық тақырып: Тыныс алу жолдарының аурулары. Венерологиялық аурулар.

Грамматикалық тақырып: Тұрлаусыз мүшелер.

Сағат саны: 8 сағ.

135

5.2. Сабақтың мақсаты: білім алушыларға кәсіби қарым-қатынас үшін қажет негізгі медициналық терминологиялық лексика минимумын меңгерту.

5.3. Оқыту мақсаты: : білім алушылардың тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Медицина ғылымы.
2. Медицина саласының қоғам үшін маңызы.
3. Жай сөйлем және оның түрлері.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау.

Жұптық жұмысқа қатысушылардың мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге.

Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаяттың тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған. Берілген сөйлеу жағдаятының мазмұнын сақтай отырып, сәл өзгеріспен диалог құрады.

Медицина және қоғам. Жұптасып жұмыс жасай отырып, қазіргі заманауи медицинаның қоғам үшін маңызының оң және теріс жақтарын қорғау.

Тыныс алу жолдарының аурулары.

Ауырған адамның тыныс алуы қиындайды. Бұл — булықтыратын ұстамалы ауру. Аурудың пайда болуына шаң-тозаң, малдың жүні, шөп, гүл және т.б. иісі және көңіл-күйдің езгеруі де әсер етеді. Негізінен, тыныс демікпесі тұқым қуалайды. Бұл ауруға шалдыққан балалар ашуланшақ келеді, денесіне есекжем, теміреткі, бертпе шығады. Ауру ұстағанда — өкпенін шырышты қабықшасы ісініп, ауатамырлардың түтікшелерін бітейді, тамырлары білеуленеді. Демікпеден сақтану үшін организмді шынықтырып, тыныс тынысы тарылады, науқас булығып, сырылдап дем алады, беті көгеріп, күре алу жаттығуларымен шұғылданып, еңбек пен демалысты дұрыс ұйымдастыру қүжет. Туберкулез ауруын туғызатын кох таяқшасы бактериясы. Ол түшкіргенде, сөйлегенде 1—2 метрге дейін сілекейімен шашырап, микробы ауаны ластайды. Сау адам тыныс алғанда, бұл микроб мұрын қуысына енеді де, сол арқылы өкпеге түсіп, оны зақымдайды. Науқас адам әуелі аздап жөтеледі де, одан соң қаны азайып, жүдейді, тамаққа тәбеті шаппай, ұйықтағанда терлей береді. Дене қызуы кешке

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 10 беті

карай 37—37,5 градусқа дейін көтеріледі. Туберкулез таяқшасы наукастың ас ішетін ыдысынан, сүлгісінен, тесек орнынан да жұғады. Таяқшаның ауру туғызуы сау адамның организмiне байланысты. Егер микробқа қарсы күресетін күш, яғни имму-нитет пайда болса, онда оның әрекетiнен денсаулық бұзылмайды. Науқас адам жөтелгенде, түшкіргенде аузын және мұрнын қол орамалмен жауып, микробтың ауаға таралуына жол бермеуі қажет. Ауруды дәрігер ғана емдей алады.

Мұрын арқылы демалудың маңызы ерекше. Мұрын қуыс-ында толып жатқан қалташықтар бар. Олар ауаны жылытады. Суық күндері салқын тиіп ауырудан сақтайды. Мұрынмен тығныс алу — тісті бұзылудан сақтайды. Өндірістерде лас ауаны тазарту үшін желдеткіштер, шаң-тозаң ұстағыштар орнатылса, ал үйдегі шаң-тозанды сулы шүберекпен сүртіп отыру керек.

Венерологиялық аурулар.

Венерология (лат. venus – махаббат құдайы және грек. logos – ілім) – клиник. медицинаның венералық ауруларды зерттейтін саласы. Қазіргі уақытта 20-дан астам венералық аурулар (хламидиоз, трихомоноз, кандидоз, микоплазмоз, жыныстық ұшық, қасаға биттеу, бактериалды вагиноз, лямблиоз, т.б.) анықталды. Қазақстанда В. саласындағы ғыл.-зерт. жұмыстары 1931 ж. Қазақ АКСР-і Денсаулық сақтау халкоматының Тері-венерол. институтты ашылғаннан кейін басталды. Осы салада сондай-ақ республикадағы мед. ин-ттары мен Алматы дәрігерлер білімін жетілдіру ин-тының тері және венералық аурулар кафедраларында 900-ден астам дәрігер-венерологтар жүйелі зерттеулер жүргізуде. Кейінгі жылдары аталған ауруларға жүре пайда болатын иммундық тапшылық синдромы (СПИД) ауруы қосылды. Республикада венералық аурулардың эпидемиологиясы және олардан арылу шараларын ұйымдастыру мәселелері (М.Омаров, т.б.) зерттелді

Сөздікпен жұмыс.

жұқпалы аурулар-инфекционные болезни	кене-клещ
жасырын кезең-скрытый период	маса-комар
айығу кезең-период	бүрге-блоха
	іш өту-понос
выздоровления	лас-грязный
түкірік-слюна	
іш сүзек-брюшной	тиф бит-вши
көкжөтел-коклюш	ендіру-внедрить
бүйе-тарантул	жеткізу-доставить, доставить
бөртпе сүзек-сыпной тиф	таралу-распространяться, передаваться
	тырысқақ-холера

Тұрлаусыз мүшелер

Тұрлаусыз мүшелер - сөйлемнің тұрлаулы мүшелерінің айналасына

топтасып, семантикалық

жағынан кеңейтіп, толықтыратын мүшелер. Тұрлаусыз мүшелерді тіл білімінде үш топқа бөліп қарау қалыптасқан:

анықтауыш;
толықтауыш;
пысықтауыш.

Осылайша жіктеуде олардың тұрлаулы мүшелерге мағыналық қатынасы негізге алынады. Дегенмен, олардың қай сөз табынан болған мүшемен қатысы да ескеріледі. Мысалы, Ол шебер сөйледі. Ермек шебер ойыншы. Мұндағы шебер сөзі бірінші сөйлемде пысықтауыш, екінші сөйлемде анықтауыш қызметінде жұмсалып тұр. Толықтауыш пен пысықтауыш көбіне баяндауышпен, ал анықтауыш көбіне бастауышпен және субстантивтенген басқа мүшелермен байланысты болады десек те, тұрлаусыз мүшелер туралы мәселелер сөздердің тіркесуімен байланыста қаралғанда ғана шешімін табады.

1 кесте

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Студенттердің өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабақты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

1. Б.Хасанұлы, А.А.Қасымбек, А.Қ.Қаныбекова. Қазақ тілі Астана 2014 /жаратылыстану-математикалық бағыт/
2. Г.Ә.Сәрсек. Тіл мәдениеті. Павлодар 2011
3. Қ.Б.Сарбасова. Қазіргі қазақ тілі (лексикология және фразеология). Алматы, 2012
4. Т.Ермекова. Қазіргі қазақ тілінің құрмалас сөйлемі. Астана, 2012
5. Ш.Құрманбайұлы. Тәуелсіз Қазақстан кезеңіндегі қазақ тілі білімі. Алматы 2011
6. С.Қалыбекова. Қазақ тілі. Қарағанды, 2011
7. Р.Әбішева. Қазақ тілі: фонетика саласы бойынша жаттығулар жинағы. Алматы, 2011
8. Ө.Айтбайұлы. Қазақ тіл білімінің терминологиясы мәселелері. Алматы, 2013

Қосымша:

1. Б.Сағындықұлы. Қазақ тілінің тарихы. Алматы, 2011
2. А.Қалыбекова. Қазақ халық тәрбиесінің асыл мұрасы. Алматы. 2011
3. А.Ә.Осман. Тіл тәуелсіздігі-ел болашағы. Алматы 2011

ÖNTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 12 беті

4. Д.С.Раев. Қазақ шешендігі философиясы. Алматы 2011
5. Ж.Сәрсенбаева. Б.Мұқатай. Қазақ көркем сөзінің шеберлері. Қарағанды 2011
6. М.Майлықұтова. Алаш публицистерінің әліпби туралы пікірталасы. Алматы, 2011

5.7.Бақылау: ауызша сұрақ жауап.

1. Қазақстанда медицина саласының дамуы.
2. Медицина саласындағы жаңа технологиялар.
3. Жай сөйлем және оның түрлеріне мысалдар келтіріңіз.

4-сабақ

5.1. Сабақтың тақырыбы: Жүрек қан тамыр және асқорыту жүйелерінің аурулары.

Грамматикалық тақырып: Құрмалас сөйлем және оның түрлері.

Сағат саны: 8 сағ.

135

5.2. Сабақтың мақсаты: Ұлт тілі арқылы ұлттың мәдениеті, қоғамдық-әлеуметтік болмысын түсіндіру, егеменді еліміздің тілін, мәртебесін биіктеуіне үлес қосуға, оны сүйюге, асылымызды ардақтауға баулу.

5.3. Оқыту мақсаты: ана тілі туралы ойларын дамыта отырып, сөздік қорын молайту, еркін, айшықты сөйлеу, шығармашылық қабілеттерін арттыру.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Медицина қызметкерлерінің атқаратын міндеттері мен қызметінің ұғымы туралы.
2. Медицина саласындағы дәрігерлердің кәсіби қабілеттері.
3. Сөйлем мүшелері.

Жүрек қан тамыр және асқорыту жүйелерінің аурулары.

Жүрек-қан тамыры аурулары әлемнің көптеген дамыған елдерінде денсаулық сақтаудың басты проблемаларының біріне айналып отыр. Ол көбіне ересек адамдарды не мүгедектікке шалдықтырады, немесе өлімге әкеліп соқтырады. Жалпы өлім-жітімнің 52 пайызын жүрек-қан тамыры аурулары құрайды. Еуропада жыл сайын осы ауру салдарынан шамамен 3 миллион адам қайтыс болса, Ресейде 1 миллион адам, ал Қазақстанда 80 мың кісі осы аурудан көз жұмады. Жүрек-қан тамыры ауруларына әкеліп соқтыратын басты себептер қандай? Басты себеп адамдардың өз денсаулығына көңіл бөлмеуінен десек, сонымен қатар жағымсыз экологияның да салдары жетерлік. Әсіресе, соңғы жылдары инфаркт пен инсульттен болатын өлім тым жиілеп барады. Оның негізінде, атеросклероздан басқа, адамдардың жүйке жүйесінің шаршауы, олардың дәрменсіздікке ұшырап, депрессияға түсуі жатыр.

Алдын алу жолдары:

Жүрек-қан тамыры ауруларының пайда болуына әкеліп соқтыратын тағы бір фактор ол - темекі шегу. Орта есеппен алғанда темекі шегу адам өмірін 7-10 жылға қысқартады екен. Темекі шекпейтіндерге қарағанда темекі шегетін адамдар миокард инфарктісіне шалдығуы екі есе көп, ал, осы аурудан қайтыс болатындар саны темекі шегетіндер арасында шекпейтіндермен салыстырғанда 4 есеге артық. Бүгінгі таңда жүрек-қан тамыры ауруларының алдын-алу үшін мынадай маңызды нәрселерді есте сақтау керек:

- Ең алдымен темекіден толықтай бас тарту қажет;

- Тиімді тамақтану ережелерін сақтау;
- Майлы тамақтардан бас тарту, тұзды пайдалану мөлшерін азайту - тәулігіне 4 грамм, құрамында калийі мол (бұршақ, өрік, құрма, теңіз қырыққабаты) тамақтарды көп пайдалану, сарыуызды барынша аз пайдалану;
- Көкеніс пен жеміс-жидектерді барынша мол пайдалану;
- Алкогольді ішімдікті белгіленген мөлшерде ғана пайдалану;
- Дене белсенділігін арттыру, семіздіктен сақтану;
- Қандағы холестерин құрамын үнемі тексеріп, бақылап отыру;

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе айтарым- дәрігер ауру адамды емдейді, ал, аурудың алдын алу әрбір адамның өз тірлігі.

Құрмалас сөйлем — екі немесе бірнеше **жай сөйлемнен** құралып, **күрделі ойды** білдіретін, мағыналық жағынан өзара байланысты **біртұтас сөйлем**.

Қызметі жағынан оның жай сөйлемнен өзгешелігі жоқ, екеуі де ойды екінші бір адамға білдірудің құралы. Құрмалас сөйлем жасалу жолына қарай үш түрге бөлінеді: а) **Салалас құрмалас сөйлем**; ә) **Сабақтас құрмалас сөйлем**; б) **Аралас құрмалас сөйлем**. Құрмалас сөйлемнің белгілері:

1. кем дегенде екі жай сөйлемнен (**синтаксистік компоненттен**) құралып, әр сөйлемінде **предикаттық қатынас** болады. Кей жағдайда **бастауыш** айтылмағанымен, **баяндауыш** арқылы білініп тұрады. Ал құрмалас құрамындағы жай сөйлемнің әрбірінде баяндауыштың болуы міндетті;
2. жай сөйлемдер белгілі бір тәсілдер — баяндауыш формалары және **шылаулар** арқылы байланысқа түседі;
3. негізгі компоненттер — жай сөйлемдер мағынасы жағынан логикалық байланыста болып, біртұтас күрделі ойды білдіреді.
4. Құрмалас сөйлем компоненттерін өзара байланыстыруда **интонацияның** да айрықша қызметі бар. Алғашқы компонент аяқталмаған, **ұласпалы интонацияға** ие болады да, соңғысы аяқталған **тиянақты интонацияда** келеді.

Жай сөйлем мен құрмалас сөйлемнің мағыналық жағынан өзгешеліктерінің кестесі

Жай сөйлем	Құрмалас сөйлем
Жай сөйлем жеке бір ойды білдіреді	Құрмалас сөйлем күрделі ойды білдіреді.
Жай сөйлем бір-бірінен айырым интонациямен айтылады	Құрмалас сөйлемнің бірінші сыңары екіншісімен ұласпалы интонациямен айтылады
Жай сөйлем интонациялық жағынан тиянақты болады	Құрмалас сөйлемнің сыңарлары интонациялық жағынан тиянақсыз болады
Жай сөйлем аяқталған ойды білдіріп, бір бүтін болып саналады.	Құрмалас сөйлемнің алғашқы сыңары аяқталған ойды білдіре алмайды, бүтіннің бір бөлшегі болып саналады

Байланысу тәсілдері	Мысалы
Интонация арқылы іргелесе байланысады.	Кездесу аяқталды, қатысқандар тамаша әсермен тарады.
Жалғаулық шылаулар арқылы байланысады.	Арнайы баруды жоспарлаймын, бірақ еш реті келмей - ақ қойды.
Құрмаластың құрамындағы жай сөйлемнің баяндауышы тиянақсыз тұлғада келіп, келесі жай сөйлеммен ұласпалы түрде, құрмаласа байланысады	Ащы дауыс бәріне анық естіліп, көздеріне үрей тұндырды.

5. 5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс жасау.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

1 -тапсырма Сұрақтарға жауап жазыңыздар.

А.Адамдармен сыпайы қарым-қатынас сөздерін естеріңе түсір.

Ә. Алғаш көрген адамыңа қандай сөз айтатыныңды жаз.

Б. Өіне қамқорлық жасаған адамға қандай сөздер айтар едің?

В. Білетін кешірім сөздерді жаз.

2 - тапсырма Төмендегі сөздердің дұрысына белгі қойып, қатесін түзе

А. Ұл бала автобустан түскенде, алдымен өзі шығып, қыз балаға қолын ұсынады;

Ә. Ұл бала есік алдында қыз баламен қатар кезігіп-қалып, оған кедергі жасамаймын деп өзі есіктен тез өтіп кетуге тырысты

Б. Қыз баланың көтерген сөмкесі ауыр болатын, ұл бала кедергісіз өтіп кетуіне жол ашты.

3- тапсырма Үстелде отырғанда өзіңді қалай ұстау керектігін есіңе түсір. Ережелерін аяқтап жаз.

А. Үстелде отырғанда ----- қоймау;

Ә. Тамақ ішіп отырғанда ----- оқымау.

Б. Аузында тамағы болғанда-----

В. Тамақ соңында аузын ----- сұрту.

Қажетті сөздер: шынтағын,сөйлемей, кітап, ойнамау, орамалмен.

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Студенттердің өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабақты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6. Әдебиеттер:

1. Б.Хасанұлы, А.А.Қасымбек, А.Қ.Қаныбекова. Қазақ тілі Астана 2014 /жаратылыстану-математикалық бағыт/

2. Г.Ә.Сәрсеке. Тіл мәдениеті. Павлодар 2011

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 15 беті

3. Қ.Б.Сарбасова. Қазіргі қазақ тілі (лексикология және фразеология). Алматы,2012
4. Т.Ермекова. Қазіргі қазақ тілінің құрмалас сөйлемі. Астана,2012
5. Ш.Құрманбайұлы. Тәуелсіз Қазақстан кезеңіндегі қазақ тілі білімі. Алматы 2011
6. С.Қалыбекова. Қазақ тілі. Қарағанды,2011
7. Р.Әбішева. Қазақ тілі: фонетика саласы бойынша жаттығулар жинағы. Алматы,2011
8. Ө.Айтбайұлы. Қазақ тіл білімінің терминологиясы мәселелері. Алматы,2013

Қосымша:

1. Б.Сағындықұлы. Қазақ тілінің тарихы. Алматы,2011
2. А.Қалыбекова. Қазақ халық тәрбиесінің асыл мұрасы. Алматы.2011
3. А.Ә.Осман. Тіл тәуелсіздігі-ел болашағы. Алматы 2011
4. Д.С.Раев. Қазақ шешендігі философиясы. Алматы 2011
5. Ж.Сәрсенбаева. Б.Мұқатай. Қазақ көркем сөзінің шеберлері. Қарағанды 2011
6. М.Майлықұтова. Алаш публицистерінің әліпби туралы пікірталасы. Алматы ,2011

5.7. Пікір-таласқа ұсынылатын мәселелер:

1. Терминнің бірмағыналы ғана болғаны дұрыс па?
2. Термин мағынасының дәлдігін қалай орнатамыз?
3. Терминнің қысқалығы немесе ықшамдылығы.
4. Терминнің тілдегі сөзжасам заңдылықтарына сәйкес келуі.
5. Терминнің туынды сөз жасауға қолайлы болуы.
6. Терминде эмоционалдық пен экспрессиялықтың болмауы.
7. Эстетикалық талаптарға сай келуі.

5-сабақ

5.1. Лексикалық тақырып: Алғашқы медициналық көмектің маңызы.

Грамматикалық тақырып: Салалас құрмалас сөйлем. Сабақтас құрмалас сөйлем.

Сағат саны: 8 сағ.

135

5.2. Сабақтың мақсаты: Білім алушыларға жаңа тақырып бойынша өз ойларын жүйелі түрде әңгімелеуге үйрету. Тақырыпты орынды пайдалануға машықтандыру.

Білім алушылар өз тіліне, отанын сүюге, құрметтеуге, сыйлауға тәрбиелеу, қисынды ойлау қабілеттерін дамыту мақсатында әртүрлі тапсырмаларды орындату.

5.3. Оқу мақсаттары: Студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Дене бөліктерінің орналасуы туралы түсінік.
2. Дене бөліктерінің қазақша атаулары.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау.

Жұптық жұмысқа қатысушылардың мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге. Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаяттың тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған. Берілген сөйлеу жағдаятының мазмұнын сақтай отырып, сәл өзгеріспен диалог құрады.

1- тапсырма. Екі топқа бөлініп, төмендегі тақырыптарға шолу жасау.

I топтың тапсырмасы: Тірек-қимыл жүйесінің негізгі бөлімдері

II топтың тапсырмасы: Адамның қан айналым жүйесінің орталығы

ОНТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 16 беті

1- тапсырма. Ақпаратпен танысыңыз. Мәтін бойынша әңгімелеп беріңіз.

Қазақ халқы адам денесіндегі он екі мүшенің сау болуына, олардың дұрыс қалыптасып өсуіне көп көңіл бөлгендігі бұрыннан белгілі. Адам мүшелері атқаратын қызметіне қарай бірнеше мүшелерден бірігіп, он екі мүше құрайды.

Бірінші топқа - бас және оның бөліктері (мандай, төбе, шүйде, самай, шықшыт және жақ сүйектері), сондай-ақ алдыңғы ми сыңарлары, ортаңғы, аралық, сопақша ми және мишық жатады;

Екінші топқа- көз және оның қосалқы мүшелері;

Үшінші топқа- мұрын (танау тесіктері, иірімдері, кеңсірік, түктері)

Төртінші топқа- ауыз (тіс, тіл, таңдай, көмей, бөбешік, сілекей бездері) т.б.

Бесінші топқа- құлақ (құлақтың қалқандары және ішкі мүшелері);

Алтыншы топқа- кеуде, омыртқа жотасы, қабырғалар (жүрек, өкпе және бұлардың қосалқы мүшелері);

Жетінші топқа- бауыр және талақ немесе көкбауыр;

Сегізінші топқа- бүйрек және зәр шығару мүшелері;

Тоғызыншы топқа- асқорыту мүшелері жатады;

Оныншы топқа- жыныс мүшелері;

Он бірінші топқа- иық белдеуі;

Он екінші топқа- жамбас белдеуі.

Тақырып бойынша тапсырмалар:

Алғашқы медициналық көмек - бұл дәрігерлер келгенге дейін оқиға орнында зардап шеккен адамға көрсетілуі керек шаралар кешені. Ең жиі кездесетін төтенше жағдайларда көрсетілуі тиіс алғашқы көмектерді қарастырайық
Алғашқы медициналық көмек түрлері

Алғашқы медициналық көмек оқыс оқиға болған орында зардап шеккен немесе күрт науқастанған адамға "жедел жәрдем" келгенге дейін алғашқы медициналық ем шараларын жасауды қарастырады. Алғашқы медициналық көмек жәбірленуші қандай жарақат алуына қарай көрсетіледі.

Қан кету кезінде

Артериялық қан кету кезінде қан алқызыл түсті болады. Артериялық қан кету ең қауіпті жағдайдың бірі. Себебі адам аз уақыт ішінде көп қан жоғалтуы және бұл өлімге әкелуі мүмкін. Тез арада қан кетуді тоқтату шараларын қабылдау керек.

Артериалық қан кету кезінде алғашқы медициналық көмек көрсету барысында мыналарды орындау қажет:

- жарақаттан сәл жоғары тұстағы тамырды үлкен саусақпен басу арқылы қанды тоқтатуға немесе қан ағуын баяулатуға тырысу керек;
- резеңке немесе қолдан жасалған кез келген бұраумен (мысалы, белдік, арқан және басқа) жараның жоғарғы жағындағы артерияны байлау керек, бұл қан жоғалтуды төмендетеді;
- бұрау қай уақытта салынған жазып қою;
- жарақатты таңу;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 17 беті

- зардап шеккен адамға көмек көрсеткеннен кейін оны мамандандырылған медициналық мекемеге (аурухана немесе емхана) жеткізу керек.

Ал көктамырдан қан кеткенде қанның түсі қою қызыл болады. Алайда ірі көктамырдан қан кетсе және дер кезінде көмек көрсетілмесе, бұл да адамның өміріне қауіп төндіруі мүмкін. Көктамырдан қан кеткенде алғашқы көмек көрсету барысында мыналарды орындау керек:

- зақымдалған тұсты жоғары көтеру;
- зақымдалған қантамырдың жұмсақ қабырғаларын қысып тұратын таңғыш байлау;
- зардап шеккен адамды денсаулық сақтау мекемесіне жеткізу.

Сүйек сынғанда

Барлық сынық кезінде алғашқы көмек бірдей болады және сүйектің тұтастығын қалпына келтіруге, қан кетуді тоқтатуға, жараны антисептикалық өңдеуге, аяқ-қолды иммобилизациялауға бағытталған. Науқасқа көмек көрсету кезінде мыналарды қамтамасыз ету қажет:

- тыныштық;
- зақымдалған дене бөліктерін қозғамау;
- салқын ауа;

Алғашқы көмек көрсеткенде науқастың қосымша ауырсынуына жол бермеу керек. Науқасты медициналық көмек көрсету үшін медициналық мекемеге өте мұқият жеткізу қажет.

Улану кезінде

Улы газбен улану

Жәбірленушіге уақытылы алғашқы медициналық көмек көрсету өте маңызды. Ол үшін:

- Зардап шегушіні тез арада ғимараттан (бөлмеден) таза ауаға шығару керек. Егер бұл мүмкін болмаса, оған газдан қорғайтын аспап немесе оттегі жастықшасын кигізу керек;
- Тыныс алуын жеңілдетіп, тыныс алу жолдарын құсықтан, сілекейден босату керек, тар киімді шешіп, тілін жұтып қоюының алдын алу үшін бүйірімен жатқызу қажет;
- Тыныс алуын қалпына келтіру үшін мүсәтір спиртін иіскету керек. Ауа температурасы төмен болса, аяқ-қолын ысқылау қажет.

Зардап шеккен адамның жағдайы сіздің ойыңызша жақсы болғанның күннің өзінде тез арада жедел жәрдем шақыру керек. Дер кезінде көрсетілген дәрігер көмегі кейіннен пайда болуы мүмкін асқынулардың алдын алады.

Жәбірленушінің жағдайы ауыр болса, өз бетіңізше оны қолдан дем алдырып, жүрек тұсыну массаж жасаңыз.

Алкогольмен улану

Алкогольмен улану кезінде келесі әрекеттерді орындау керек:

- 2-3 литр сұйықтықтың (қайнаған су, тұз немесе сода ерітіндісі, "Регидрон") көмегімен асқазанын шаю;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 18 беті

- Құсқысы келсе, оның ыңғайлы күйде болуын қамтамасыз ету. Себебі зардап шеккен адам құсыққа тұншығып қалмауы керек;
- Адамның есін біліп, отырған күйде болуын, жатып қалмауын қадағалау;
- Ағзаны токсиндерден тазарту үшін энтеросорбенттер (белсендірілген көмір, Энтеросгель, Смекта, Полисорб) беру маңызды.

Адам есінен танып қалса, жедел жәрдем шақыру керек.

Тамақтан улану кезінде

Тамақтан улану кезінде көрсетілетін алғашқы көмек келесіні қамтиды:

Асқазанды шаю. Тамақтан уланған кезінде асқазаннан улы тағамды шығару қажет. Ол үшін сода ерітіндісін дайындау керек (1,5 - 2 литр қайнаған жылы суға 1 ас қасық соданы еріту). Ерітіндіден аздап ішіп, содан кейін көмекейге дейін екі саусақты салу арқылы құсу рефлексін тудырады. Осы әрекетті бірнеше рет қайталаңыз.

Сорбенттерді қабылдау. Сорбенттерге токсиндерді белсенді сіңіріп, олардың қанға сіңуіне жол бермейтін дәрілер жатады. Ең танымал сорбент - белсендірілген көмір. Қабылданатын көмір дәрісінің саны адамның дене салмағына қарай есептеледі (дене салмағының 10 килограммына 1 дәрі есебімен). Қазіргі заманғы басқа да сорбенттердің қатарында Энтеросгель, Лактофилтрум, Смекта, Зостерин сынды препараттар бар. Оларды нұсқаулыққа сәйкес қабылдау керек.

Сұйықтықты көп ішіңіз. Құсу және диарея ағзадағы сұйықтықтың көп мөлшерін жоғалтуға ықпал етеді. Уланған жағдайда тәулігіне 2-3 литр қайнатылған су ішу керек. 1 литр суға 1 ас қасық ас тұзы есебімен суды тұздаған дұрыс. Сондай-ақ, "Регидрон" секілді арнайы регидратациялық тұз ерітінділерін қолдануға болады.

Күйік шалған кезде

Буға немесе суға күйіп қалу секілді жағдай тұрмыста жиі кездесіп жатады. Тұрмыстық жағдайдағы күйіктің салдары әдетте қатты ауыр болмайды және ол күйік шалудың I немесе II деңгейінен аспайды. Әйтсе де бұл жағдайда да алғашқы медициналық көмек көрсету шараларын білген дұрыс:

- Тез арада күйік шалуға алып келген фактордың (су немесе бу) көзін жою керек;
- Зардап шеккен дене бөлігін ағын сумен салқындату;
- Ылғал таңғышпен жабу;
- Тыныштықты қамтамасыз ету.

Жарақатқа жақпамай, май, қаймақ және тағы басқа заттарды жағуға болмайды. Бұл жараға инфекция түсуіне алып келуі мүмкін. Сонымен қатар қатты күйік шалған жағдайда жабысып қалған киімді жұлып алуға, күлдіреген қабыршықтарды жаруға да тыйым салынады.

Химиялық хаттармен жұмыс істеу барысында тұрмыста жиі кездесетін химиялық күйік шалу кезінде де тері тіндері зақымдалады. Мұндай заттарға сірне қышқылы, құрамында сілті немесе ерітілмеген сутегінің асқын тотығы бар кейбір тазалау құралдары жатады. Бұл жағдайда мыналарды орындау керек:

- Зақымдалған тері аумағын ағынды салқын су астына қойып, 20 минут шаю керек;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 19 беті

- Химикаттарды бейтараптандыру керек. Алайда түрлі химикат түрлі әдіспен бейтараптанады. Қышқылмен күйген жағдайда зақымдалған жерге сода себу керек немесе сабынды сумен жуу керек. Сілтімен күйген кезде күйге аумақты сұйытылған сірне қышқылымен жуу қажет;
- Бейтараптандырудан кейін залалсыздандырылған таңғашпен немесе ылғалды шүберекпен жараны байлау керек.

Үсік шалған жағдайда

Үсік шалған жағдайдағы алғашқы көмек көрсету мына іс-шаралары қамтиды:

- Зардап шеккен адамды жылы бөлмеге кіргізу;
- Үсіп қалған аумақтағы сыртқы киімдер мен аяқ киімдерді абайлап шешу;
- Науқасты жатқызып, үстін жылы көрпемен жабу;
- Жылы сусын, ыстық шай, сүт, морс беру;
- Зақымдалған дене аумағына стерильді таңғыш қою;
- Егер дененің зардап шеккен жеріндегі сезімталдық қалпына келмеген болса, дереу дәрігерге шақыру керек.

Суға батқан жағдайда

Адам суға кеткенде ең алдымен оны тез арада судан шығарып, "жедел жәрдем" шақыру керек. Зардап шеккен адамды 6 минуттың ішінде судан шығарып алу маңызды. Одан соң мына әрекеттерді орындау қажет:

- Егер жәбірленуші есін біліп отырса, онда оны тыныштандырып, белгілі бір қашықтықты сақтау керек. Ол үрейленген жағдайда және өзін өзі қорғау мақсатында сізді де су астына тартып кетуі мүмкін;
- Суға кеткен адамды судан шығару барысында қолтық тұсынан ұстап, оның сізге арқасын беріп жатуын қадағалаңыз. Осылайша жағаға қарай жүзу ыңғайлы болады;
- Жәбірленушінің аузы мен мұрнын су мен балдырдан босату маңызды. Ол үшін зардап шеккен адамды ішімен төмен қарай тізеңізге жатқызып, басын төмен салбырату керек. Бұл судың жылдам шығуына көмектеседі. Осы кезде қабырғасы мен арқасын басу маңызды.
- Одан соң оны қолдан дем алдыру қажет. Ол үшін мұрнын жауып, аузына ауа үрлеу керек.
- Жүрек қағысы естілмеген болса, онда қолдан дем алдыру барысында жүрек тұсына массаж жасау керек. Бес рет тікелей емес массаж жасап, аузына ауызбен ауа жіберу қажет.

Алғашқы медициналық көмек ережелері

Алғашқы медициналық көмек көрсету кезінде төрт негізгі ережені сақтау керек. Бұл оқиға орнын тексеру, жәбірленушіні тексеру, жедел жәрдем шақыру және жәбірленушіні қайта тексеру. Алғашқы медициналық көмек әдетте оқиға орын алғаннан кейінгі алғашқы сәттерде жасалады.

ОНТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 20 беті

Оқиға орнын тексеру. Жәбірленушінің, айналадағы адамдардың өміріне не қауіп төндіруі мүмкін екенін тексеру керек. Мысалы, ашық жатқан электр сымдары, қирандылардың құлауы, түтін немесе терең су сынды факторлар. Егер сіздің өміріңізге қауіп төнуі мүмкін болса, онда жедел жәрдем шақырып, көмек көрсетуді мамандарға қалдыру керек. Зардап шеккен адамды сабырға шақыруға тырысыңыз.

Жәбірленушіні тексеру. Тыныс алу және жүрек-қантамыр жүйесінің жай-күйін тексеру керек. Егер науқас ес-түссіз жатса, оның тірі екеніне көз жеткізу қажет. Ол тыныс алған кезде кеуде тұсы қозғалады. Сондықтан алақанды науқастың кеуде тұсына қойып, оның қозғалысын бақылау қажет. Егер ол тыныс алмай жатса, оны қолдан дем алдыру керек.

Егер тыныс алмай жатса, тамыр соғысын тексеру керек. Ол үшін мойындағы ұйқы күретамырын саусақпен басу қажет. Тамыр соғысы әлсіз болса, жүрек соғуын анықтау қиын болады. Мұндай жағдайда саусақпен мойынның шет жағындағы теріні басып тұру керек. Жүрек соғуы байқалмаса, жүрекке тікелей емес массаж жасап, қолдан дем алдыру керек.

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Студенттердің өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабақты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Сәлім Е.Қ., Оразымбетова Ғ.Д., Тастанбекова Г.Т. «Жоғары кәсіби қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу құралы. Қарағанды қ. 2013ж.
- 2.Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. «Кәсіби қазақ тілі» фармация және фармацевтикалық өндіріс технологиясы мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
- 3.Қанапиянова Ә.Ж. Кәсіби қазақ тілі. мед.оқу орындар. Фармацевтикалық фак. арн. – Алматы: ҚазҰМУ, 2008.
- 4.Жанпейс У. А., Озекбаева Н.А., Даркембаева Р.Д. Русский язык. Учебное пособие для студентов медицинских вузов по специальности «Общая медицина». Часть III. - Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2015.
- 5.Жанпеисова У.А. Қазақша-орысша тақырыптық сөздік - Казахско-русский тематический словарь./ Сост.У.А.Жанпеисова / - Алматы: Sansam, 2010.

Қосымша:

- 1.Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері. – Пед. ғыл. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. –13.00.02. – Алматы, 2009
- 2.Абжанова Т.А., Абжанов Р.С. Культура деловой коммуникации. – Алматы: Экономика, 2011.

Сөздік:

1. Ахметов М.А. Медициналық терминдер сөздігі. Орысша –қазақша-ағылшынша: 40 мыңға жуық термин. Алматы: Дайк-Пресс, 2009.

5.7. Бақылау:

Тест тапсырмалары

1. «Суставы кисти» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
А. аяқ ұшының буындары

- В. иық буыны
С. қол ұшының буындары
D. сегізкөз-мықын буыны
E. тізе буыны
2. «Подошвенные клино-ладьевидные связки» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. табандық өкше-қайықтәрізді байламы
B. табандық сынааралық байламдар
C. табандық сына-қайықтәрізді байлам
D. табандық сына-текше байламы
E. табандық тексия-қайықтәрізді байламдары
3. «Сухожилие» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. бұлшықет
B. қабақ
C. қарынша
D. сіңір
E. шүйде
4. «Разгибатель мизинца» қазақ тіліндегі аудармасы:
A. бас бармақтың қысқаша жазғышы
B. білезіктің шынтақтық бүккіші
C. саусақтарды жазғыш
D. сұқ саусақ жазғышы
E. шынашақ жазғышы
5. «Лучевая кость» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. асық сүйек
B. кәрі жілік
C. ортан жілік
D. ортан жілік
E. шынтақ жілік
6. «Пяточная кость» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. асықты жілік
B. иық буындары
C. өкше сүйек
D. тоқпан жілік
E. төс сүйегі
7. «Пищевод» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. жүрекқап
B. кеңірдек
C. көмекей
D. өңеш
E. тамақ
8. «Газобедренный сустав» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. аяқ ұшының буындары
B. иық буыны
C. сегізкөз-мықын буыны
D. тізе буыны
E. ұршық буыны
9. «Грудина – ключичный сустав» сөзінің қазақ тіліндегі аудармасы:
A. бұғана сүйегі
B. иық – бұғана сүйегі

ONTÜSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 22 беті

- C. сирақ – асық буыны
 - D. төс – бұғана буыны
 - E. төс – бұғана бұлшықеті
10. «Копчик» терминінің қазақ тіліндегі аудармасы:
- A. жақсүйек
 - B. күйымшак
 - C. мұрын сүйек
 - D. омыртқа
 - E. сегізкөз

№6 сабақ

5.1. Лексикалық тақырып: Ғылыми тезистер. Ғылыми тезистерді рәсімдеу тәртібі.

Грамматикалық тақырып: Аралас құрмалас сөйлем

Сағат саны: 3 сағ.

180

5.2. Мақсаты: студенттерге кәсіби қарым-қатынас үшін қажет негізгі медициналық терминологиялық лексика минимумын меңгерту;

- қазақ тілінде сөйлеу қызметінің әртүрлі дағдылары мен біліктерін жетілдіру;

- кәсіби лексика негізінде сөйлеу әрекетінің түрлері бойынша коммуникативтік біліктерін дамыту.

5.3. Оқыту мақсаты: Студенттерге кәсіби қарым-қатынас үшін қажет негізгі медициналық терминологиялық лексика минимумын меңгерту. Қазақ тілінде сөйлеу қызметінің әртүрлі дағдылары мен біліктерін жетілдіру. Медицина саласындағы жағдаяттарға қатысты лексикалық, грамматикалық тілдік бірліктерді сақтай отырып, тіл байлығын арттыру.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5.4. Тақырыптың негізгі сұрақтары:

1. Ғылыми-зерттеу тезісі.

2. Ғылыми тезістің жалпы ережесі.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: Жұптасып жұмыс жасау

Жұптық жұмысқа қатысушылардың мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге. Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаяттың тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған.

Ғылыми-зерттеу тезісі. Ғылыми тезістің жалпы ережесі туралы түсініктеріңізді айтып беріңіз.

Ғылыми мақала негізгі мазмұндағы мәтіннен бөлек, мақаланың тақырыбы, авторлар туралы мәлімет, түйіндеме, кілт сөздер, мақаланың негізгі мәтіні, библиографиялық көрсеткіштер, пайдаланған әдебиеттер тізімі сияқты негізгі элементтерден тұрады.

Авторлар туралы мәлімет, тақырып, түйіндеме, кілт сөздер мен библиографиялық көрсеткіштер тізімі міндетті түрде орыс тілінде немесе тағы бір білде, сонан соң міндетті түрде ағылшын тілінде берілуі қажет.

Мақаланың тақырыбы мақаланың мазмұнын ашатын, жасалған ғылыми зерттеу жұмысының нәтижесі мен мазмұнын беруі шарт. Ғылыми мақаланың тақырыбы зерттеудің қысқа да нұсқа, нақты нәтижесін көрсетіп тұруы керек. Мақаланың тақырыбында автордың ғылыми шығармашылығының қызықты және тартымды екенінен ақпарат беріліп тұруы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 23 беті

керек. Бірақ тақырыпты тартымды етемін деп, оқырманды шатастыратын, сенсация тудыратын тақырыптардан аулақ болған дұрыс.

Авторлар туралы мәліметке автордың ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, жұмыс немесе оқу орыны, байланыс құралдары беріледі. Ғылыми кеңесшілері туралы мәліметтер де авторлардікіндей беріледі. Әдетте біз кітап пен мақалада екі немесе үш авторды көреміз. Бірақ бір мақалада ондаған авторға дейін болу мүмкін. Дегенмен, олардың барлығы бірдей мақаланы бір мезгілде отырып жазбауы мүмкін. Ондай авторлық бірлестікте авторлардың тізімі бойынша кімнің қаншалықты көлемде зерттеу жүргізгендігін байқауға болады. Тізімнің басында тұрған ғалым мақалада көрсетілген жұмыстың көп бөлігін орындағандығын білуге болады.

Түйіндеме – мақаланың мақсатын көрсететін, мазмұнынан, түрінен, формасынан және өзге де ерекшеліктерінен мағлұмат беретін қысқаша мінездемесі. Түйіндемеде мақаланың, автордың көзқарасы бойынша, негізгі және құнды деп есептелген зерттеудің этаптары, нысандары, түйіні мен қорытындысы берілуі керек. Түйіндеме міндетті түрде 300-500 сөз көлемінде болғаны дұрыс.

Кілт сөздер – мәтіннің мазмұнын көрсететін зерттеу нысанындағы, зерттеу әдістері мен, ғылыми бағыттағы терминдер немесе жинақтық сөздер. Ұсынылатын кілт сөздер көлемі 5-7 сөз, ал кілт сөздерге берілген тіркестердегі сөздер 3 сөзден артық болмауы ұсынылады.

Мақаланың негізгі мәтіні бөлімдерінің белгілі бір тәртібімен берілгені дұрыс. Ғылыми журналдарда жарияланатын ғылыми мақаланың мәтінін жазу үлгілерін берсек. Олар қарапайым түрде жасалады, мысалы:

- 1) Кіріспе
- 2) Негізгі бөлім
- 3) Қорытынды

Библиографиялық көрсеткіш дегеніміз, өзге мағлұматтарды немесе белгілі бір анықтаманы, пікірді өз мақалаңызда пайдаланған болсаңыз, сол кітаптың, еңбектің немесе құжаттың авторы мен атауы туралы мәлімет көрсетілген тізім.

Салалас құрмалас сөйлем

Салалас құрмалас сөйлем — құрамындағы жай сөйлемдері салаласа байланысқан құрмаластың түрі. Салалас құрмалас сөйлем баяндауыштары тиянақты тұлғада келіп, бір-бірімен тең дәрежеде байланысады. Салалас құрмалас сөйлемнің жай сөйлемдері өзара мағыналық тұтастықта болып, интонация (жалғаулықсыз) және жалғаулық шылаулар арқылы байланысады. Жалғаулықсыз (іргелес байланысқан) салалас мезгілдес, себептес, қарсылықты, түсіндірмелі, шартты, салыстырмалы түрлерге жіктеледі. Салалас құрамындағы жай сөйлемдерді бір-бірімен байланыстыратын жалғаулық шылауларға қатысты салалас құрмалас сөйлемдер бірнеше топқа бөлінеді: мезгілдес (Мысалы, Құнанбай Ұлжанның қасына барды да, Мәкіш бен Абайдың жүзіне қарады (М.Әуезов)) себептес (Оның бұл сөзді не үшін егіле айтқанын Тайман сезген жоқ, өйткені ол Сәуленің өзінің болашақ келіні екенін білмейтін-ді (Ә.Әбішев)), қарсылықты (Алыстан әлдекімдердің күбірлеген дауысы естіледі, бірақ қай жақтан естілетінін шамалай алмаймын (С.Мұқанов)), талғаулықты (Бұл істің шындығын не көзімен көрген айтар немесе құлағымен есіткен айтар (Ә.Әбішев)), кезектес (Нұрғали біресе Тәкеге қарап кіжінеді, біресе Аманға қарап мүләйімсиді (Ғ.Мұстафин)).

Салалас құрмалас сөйлемнің түрлері .

Салалас құрмаластың құрамындағы жай сөйлемдер бір – бірімен өзара белгілі мағыналық қарым – қатынаста айтылады. Мағыналық қарым-қатынаста жұмсалыуына қарай салалас құрмалас сөйлем мынадай алты түрге бөлінеді :

1. Ыңғайлас салалас.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 24 беті

2. Қарсылықты салалс.
3. Себеп – салдар салалас.
4. Ілектес салалас.
5. Талғаулы салалас.
6. Кезектес салалас.

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Білім алушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабақты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Сәлім Е.Қ., Оразымбетова Ғ.Д., Тастанбекова Г.Т. «Жоғары кәсіби қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу құралы. Қарағанды қ. 2013ж.
2. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. «Кәсіби қазақ тілі» фармация және фармацевтикалық өндіріс технологиясы мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
3. Қанапиянова Ә.Ж. Кәсіби қазақ тілі. мед.оқу орындар. Фармацевтикалық фак. арн. – Алматы: ҚазҰМУ, 2008.
4. Жанпейс У. А., Озекбаева Н.А., Даркембаева Р.Д. Русский язык. Учебное пособие для студентов медицинских вузов по специальности «Общая медицина». Часть III. - Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2015.
5. Жанпейсова У.А. Қазақша-орысша тақырыптық сөздік - Казахско-русский тематический словарь./ Сост.У.А.Жанпейсова / - Алматы: Sansam, 2010.

Қосымша:

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері. – Пед. ғыл. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. –13.00.02. – Алматы, 2009
2. Рақышев А. Адам анатомиясындағы халықаралық атау-терминдер. Алматы, 2011 ж.

5.7.Бақылау : ауызша сұрақ жауап.

Ғылыми мақал жазып, оған талдау жасау.

5.1.Лексикалық тақырып: Медицинадағы іс жүргізу негіздері. Ғылыми тезистер.

Ғылыми тезистердің рәсімдеу тәртібі.

Грамматикалық тақырып: Аралас құрмалас сөйлем.

Сағат саны: 8 сағ.

135

5.2. Сабақтың мақсаты: Студенттерді жаңа тақырып бойынша өз ойларын жүйелі түрде әңгімелеуге үйрету.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру:

Жаңа сабақты түсіндіру:

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235	
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 25 беті	

1. Ішкі аурулардың негізгі белгілері.

2. Аурулардың сипаты мен диагностикасы

5. 5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Білім алушыларды кіші топтарға бөлінеді.

Ішкі ауруларды зерттеудің даму тарихы тақырыбы бойынша көпшілік алдында сөйлеуге дайындалыңдар. Оларға талдау жасаңдар. Мәтіннің жетістігі мен кемшілігін дәлелдеңдер.

Ішкі аурулар.

Ішкі ауруларды зерттеудің даму тарихы Медицина ғылымының жетістіктері мыңдаған жылдар бойы, әр ғасырдың философиялық көзқарасы мен табиғат құбылыстарын зерттеудегі түсініктеріне байланысты қалыптасып келді. Алғашқы қауымдық құрылыс кезінде ем-доммен айналысқан адамдар небір жұмбақтың сырын шешуші дарын иесі ретінде танылған. Кейін олар белгілі дағдыларға ие болып, ем түрлерінің қыры мен сырларын игереді. Қарапайым зерттеу тәсілдері-сұрастыру, көзбен көру, бармақ басымен сипап тексеру-кеңінен пайдаланыла бастағанымен, бұлар жүйесіз қолданылған. Ішкі ағза аурулары клиникалық медицинаның негізгі бөлігі болып саналады. Ол ішкі аурулардың этиологиясын, патогенезі мен клиникалық белгілерін зерттей отырып, науқастың түрін танып анықтау, емдеу және алдын алу шараларын қарастырады, жеке аурулардың пайда болу себептерін анықтайды. Жалпы айтқанда, ішкі аурулар туралы ғылымның медициналық практикадағы орны орасан зор. "Дені сау" және "ауру" дегеніміз не? Дені сау және ауру болу -бұл адамның қоршаған ортадағы тіршілігінің екі жақты көрінісі. Оған физикалық және әлеуметтік жағдайлар тікелей әсер етеді. Дені сау адамның сипаттамалары: 1) организмнің анатомиялық және физиологиялық тұтастығы; 2) организмнің қоршаған ортаның өзгерістеріне оңай бейімделуі; 3) жақсы көңіл-күйде болуы. *Ауру дегеніміз* – ол ағзаның зақымдануға қарсы беретін қатысты серпілісі. Ауру тек бір жеке мүшені ғана зақымдамайды, ол тұтас адамға әсер етеді. Аурулардың пайда болуына әкеліп соғатын мәнбірлерді аурудың **этиологиясы** деп атайды. Олар экзогенді және эндогенді деп екі топқа бөлінеді. Экзогенді түрлері: механикалық, физикалық және жұқпалы мәнбірлер. Механикалық зақымдануға тамырлардың жарақаттанып қансырауға әкеліп соғуы, кеуде қуысының жарақаттанып дем алу дәрісінің бұзылуы, ауырсынуда дамитын шок т.б. жатады. Физикалық мәнбірлер: жоғары немесе төменгі температура, электр тоғы, күн сәулесінің әсері, рентген сәулесі. Химиялық мәнбірлер: тұрмыста немесе кәсіби жұмыс барысында қолданатын әртүрлі химиялық заттардың теріге, ағзаға патологиялық әсер етуі. Жұқпалық мәнбірлер: организмге сырттан келіп түскен бактериялар, вирустар, саңырауқұлақтар бір талай ішкі аурулардың себебі болып табылады. Дұрыс тамақтанбауда ауруларға әкеліп соғуы мүмкін. Бұл жағдайда зат алмасу дәрісі бұзылып семіздік немесе ашығу дамиды. Эндогенді – ішкі этиологиялық мәнбірлер. Кейбір ішкі ағзалардың бұзылуы нәтижесінде болатын улану жағдайларды этиологиялық агенттер ретінде қарауға болады. Витаминдердің жетіспеушілігі де бір қатар ауруларға әкеліп соғуы мүмкін. Ішкі сөлденіс бездер қызметінің бұзылуы аурулардың дамуына себепті болуы ықтимал. Мысалы, ұйқы безі қызметінің бұзылуы қант сусамырының дамуына әсер етеді. Орталық және шеткі жүйке жүйесінің функционалдық және органикалық бұзылуы этиологиялық мәнбірлер ролін атқаруы мүмкін. Тамырлардың қызметінің және органикалық өзгеруі нәтижесінде қан айналымының бұзылуы көптеген ішкі ағзалар ауруларының себебі болуы мүмкін.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 26 беті

Мысалы, жүрек тамырларының өзгеруінен жүрек бұлшық етіндегі зат алмасу дәрісі бұзылып жүрек ауруларының дамуына бейімділік туғызады. Бір қатар ішкі ауруларында нейро-гуморальдық механизмдер арқылы жүзеге асады. Ағзадағы аллергиялық аурулардың дамуына себепші көптеген аллергиялар болып келеді. Аллергиялық серпілістердің жылдам және баяу қарқынды дамитын түрлері болады. Жылдам аллергиялық серпіліс аллергия эсер еткеннен соң 15-20 минуттан кейін дамиды. Ал баяу аллергиялық серпілістер аллергияның эсерінен бірнеше сағат, тәулік өткен соң дами бастайды. Әр аурудың биологиялық даму механизмін **патогенез** деп атайды. Мысалы, өкпе қабынуында патогенді жұқпаның эсерінен өкпе ұлпасы зақымданып, өкпе альвеоларына сары судың жиналуы. Сөйтіп дем алу дәрісі бұзылады.

Бастауыш жасайтын сөз таптары.

Сөйлемде есім (зат есім, сын есім, сан есім), есімдік, я, есімге айналған сөздер (есімше, тұйық етістік) әрі объектеніп субстантка айналған (үстеу, одағай, шылау) сөздер дара тұрып та, күрделі тұрып та бастауыш болады.

1. Зат есімдердің бастауыш болуы Атау түріндегі , аяғы тәуелді жалғаулы я көптік жалғаулы зат есімдердің бастауыш болуы ең қалыпты нәрсе. Мысалы: Абай бұл сөздерді жақтырмай амалсыз тыңдап отыр. Ояң жерлер тіпті төмендеп, қыраң жерлер тіпті биіктеп кеткендей. Біліміден шыққан сөз, талаптыға болсын кез. Көптік жалғаулы сөздің бастауыш болуына мысал: Жүргіншілер бұлақтың дәл қасына ең жақын қонған ауылға келе жатыр. Студенттердің ғылыми қоғамының бір үйірмесіне жазушылар шақырылды. Бұл сөзді естісімен Ырғызбайлар тағы шапқылап түні бойы қол жинады. Шоқыға шыққан жігіттер еңтіге күлісіп, қалжың айтысты.

2. Сын есімдердің бастауыш бастауыш болуы Затқа айналған субстантталған сын есімнің бастауыш болуында да екі түрлі бар. Біріншіден, сын есім тура затты анықтамайтын болып, заттың орнына айтылуы керек. Екіншіден, сөйлем ішінде субъект болған сын есімнен басқа тағы бір сын есім я сын есімнен шыққан сөз болу керек. Бұл сонда ғана объектердің қайшылықтарының бірлігін көрсететін құбылыс болып табылады. Зат есім мен сын есім өздігінен қарсы тұра алмайды. Мысалы: «Жақсы кісі жалған айтпайды» десек, жақсы бастауыш болмайды, бастауыш кісі ғана болады. Егер, «жақсы жалған айтпайды» десек, жақсы бастауыш болады. Сын есім көптік жалғау арқылы да затқа айналып, бастауыш болады. Мысалы: Жамандар қыла алмай жүр адал еңбек. (Абай). «Үйірімен үш тоғыз» деп жымындап, Жасы үлкендер жанына байлағанда. (Абай). Кейде сын есім тәуелді жалғауын жалғау арқылы затқа айналмай-ақ, бастауыш болады. Мұндайда сын есім затты анықтамайды, өйткені оның анықтамайтын сөзі бұрын келеді, орын ауысады. Мысалы: Қазақстандағы өзеннің үлкені – Ертіс. Түйенің үлкені көпірден таяқ жейді. (Мақал).

3. Сан есімдердің бастауыш болуы Сан есімдердің бастауыш болуы да сын есімдердікіндей, бірақ, өзгешелігі де жоқ емес. Атау қалпындағы сан есімдер артынан айтылған зат есім жоқ болса, зат есім орнында айтылып бастауыш болады. Мысалы: Сегіз – екіге бөлінеді. Екі жердегі екі – төрт. Кейде екі екі – төрт деп те айтылады. Мұндайда «екілердің» соңында зат есім барлығы да, негізінде болатындығы да сезілмейді. а) Сан есімнің жинақты түрлері де, оның тәуелдісі де бастауыш болады. Мұның бастауыш болуы өте қолайлы, себебі: бұл аяққы -ау, -еу жұрнағы арқылы затқа айналып, зат есімнің орнына жүреді. Мысалы: Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, Төртеу түгел болса, төбедегі келеді. (мақал). Екеуі қарауыл қарайды, біреуі шөпшек тереді. (жұмбақ). ә) Есепті сан есімнің тәуелді түрі де бастауыш болады. Мысалы: Аттың отызы ана бригадада. Мына жиырма бөлініп шық! б) Сан есімнің ретті түрі де бастауыш бола алады. Мысалы: Бірі тым ауыр, екіншісі тым шапшаң, ұрыншақ... в) Бөлшек сандардың бөлшегі мен көрсеткіші де тәуелді жалғауда тұрып, күрделі бастауыштың қызметін атқара алады. Мысалы: Колхоздың жүздеген тоқсан тоғызы бақша еге біледі. г) Сан есімнің шақты, шамалы шылауы бар түрі де,

ÖNTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу	044-73/11-235 28 беттің 27 беті

көптік түрі де тәуелді жалғау жалғанса, бастауыш қызметін атқарады. Мысалы: Сауын сиырдан мұнда жүз шамаласы қалар дейміз. Жігіттердің он шақтысы жаудың соңынан қуып кетті. Оқушылардың он шақтысы музыка үйренді. Сан есімдік мәні бар ондаған, бестеген сияқтылар да тәуелді жалғау арқылы бастауыш болады. Мысалы: Пионерлердің ондағаны ойын көрсетті.

4. Есімдіктердің бастауыш болуы Есімдіктер зат есімнен соңғы өздігінен өнімді бастауыш болатын сөз. Олар бастауыш болумен қатар, баяндауышқа тура сәулесін түсіреді. а) Жіктеу есімдіктерінің бастауыш болуы: Мен – балаң жарық күннен сәуле қуған. Біз оқытушы болуды арман еттік. Сен жаралы жолбарыс ең. Ол бір қызарып, бір ақшылданып, сұрлана түсіп, сөйлеп отыр. Олар да бұның жүзіне тегіс қарап қапты. ә) Сұрау есімдіктерінің бастауыш болуы: Кімі тантық, кімі паң. Кімдер сапар шекпеді, Туған елдің қамы үшін. Нелер кетіп, не кетпес ер жігіттің басына. б) Сілтеу есімдіктерінің бастауыш болуы: Бұл – Тыржық деген бай екен. Бұл бір ащы мысқыл еді. Қонақтардың қасында бүгін де солар ғана болған. в) Өзіндік есімдіктің бастауыш болуы: Өзің қара артыңа – өткен өмір бейне түс. Менің өзім нашармын, Түрікпен аузым ашармын. г) Белгісіздік есімдіктің бастауыш болуы: Сәлде киген біреу отыр, ол молда болып шықты. Біреулер жата қалып, көз іліндіріп, біреулер құрғақ тағамдарын жеп, әркім өз шаруасына кірісіп жатыр. д) Болымсыздық есімдіктің бастауыш болуы: Оған осы отырған ешқайсымыз, әй, ештеңе қоса алмаймыз. Бірақ, ақшаға ешкім зат сатпайды. е) Жалпылық есімдігінің бастауыш болуы: - Кім еді мұның! – деп әркімдер таңдананйын деп еді. Осы үш жігітке ауыр хал-жағдайымызды айтып едім, әрқайсысы әртүрлі ақыл берді. Бәрі Есжанның қарамағындағы аттар. ж) Мөлшер есімдігінің бастауыш болуы: Жүктің бірсыпырасы тасылып болды. Әлі бұл аттардың бірнешесі (бірнешеуі) жолда қалады. Кейде есімдіктердің қатар келуінен, оның қайсысы бастауыш екенін айыру қиынға соғатын жайы бар. Мысалы: Мынау сіз жазған хат па? Бұл сөйлемдегі бастауыш – сілтеу есімдік мынау, ал сіз бастауыш емес, себебі, ол сіздің деген сөз, мұның тек қана жалғауы түсіп қалып тұр. Сол сияқты «Ол сен айтқан кітапты берген жоқ». Мұнда сен сенің-нің орнына тұр.

5. Етістіктен туған есімдердің бастауыш болуы Бұлар да орнына, мағынасына қарай бастауыш болады. Мысалы: Жаудан күту жақсылық – зарлыққанның салдары, Байдан күту жақсылық – тарыққанның салдары. Жазықтыны жазалау – заңның ісі. Жар сүю, жұрт мақтанарлық атақ табу – аз аз күннің аз ермегі уанатын. Көптен үйрене отырып, үйретуіміз де керек. Етістіктен зат есімге айналған сөз өзінен соң зат есім келген жағдайда анықтауыш болады да, зат есім тіркессіз жалаң өзі келген орында бастауыш болады. Мысалы: Жығылған адам күреске күреске тоймас. – Жығылған күресек тоймас. Бірақ әлі де білмегенім көп. Баққандары өзінің ғана құлқыны мен бақ-дәрежесі.

6. Етістіктердің бастауыш болуы Нақтылы етістіктер объектке айналып барып, бастауыш болады. Етістіктер де етістігі арқылы объектке айналады, бірақ ол үнемі сақтала бермейді. Мысалы: Көрдім – көп сөз. Бастауыш – көрдім. Мұның толық түрі: Көрдім деген көп сөз. Сендердің сүйеміндерің - сүйемін дегендерің. Тойдың болғанынан боладысы қызық.

7. Одағай, шылау, үстеу сөздердің бастауыш болуы Одағай, шылау, үстеулердің бастауыш болуы үшін де, олардың жұрнақ жалғап, басқа сөз табына айналуы я объектке айналуы шарт: а) «Түу» - одағай сөз. Бастауыш – «түу», ол объектеліп тұр. Аллаңнан ойбайым жақсы. «Әйт-шу» деген түйеге демеу. Жұманның «оһы-үһісі»-ақ мезі қып бітті. ә) Бұл тастың қасындағы қайда? Бұл жерде «қасында» шылауы сынға айналып, объектеніп барып, бастауыш болып тұр. «Де» - жалғаулық шылау. Осы кісінің «яғниы»-ақ таусылмайды екен. б) Еріншектің ертеңі бітпес. «Ертеңі» объектенген үстеу. Қапанның «тіптісі» бітпейді. Күн бұрының жоқ демесең ортаңа түспей кететін нем болушы еді менің... Мезгіл үстеуі объектіге айналмай-ақ, бастауыш бола алады. Ол үшін бастауыш үстеуден соң я оның алдында салыстырмалы түрде тағы бір үстеу болу керек. Мысалы: Ертең бүгіннен ашық болады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA АКАДЕМИАСЫ «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-235
Әдістемелік өңдеу	28 беттің 28 беті

Бастауыш – ертең. Бұл «ертең» субстантанған затқа айналған сөз, зат есімнің орнында айтылып тұр.

Білім алушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы:

Өткен тақырыптарына шолу жасау.

Жаңа тақырыпты бекіту:

Студенттердің өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Сабақты қорытындылау:

Үйге тапсырма беру:

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім Е.Қ., Оразымбетова Ғ.Д., Тастанбекова Г.Т. «Жоғары кәсіби қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу құралы. Қарағанды қ. 2013ж.
2. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. «Кәсіби қазақ тілі» фармация және фармацевтикалық өндіріс технологиясы мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
3. Қанәпиянова Ә.Ж. Кәсіби қазақ тілі. мед.оқу орындар. Фармацевтикалық фак. арн. – Алматы: ҚазҰМУ, 2008.
4. Жанпейс У. А., Озекбаева Н.А., Даркембаева Р.Д. Русский язык. Учебное пособие для студентов медицинских вузов по специальности «Общая медицина». Часть III. - Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2015.
5. Жанпеисова У.А. Қазақша-орысша тақырыптық сөздік - Казахско-русский тематический словарь./ Сост.У.А.Жанпеисова / - Алматы: Sansam, 2010.

Қосымша:

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері. – Пед. ғыл. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. –13.00.02. – Алматы, 2009
2. Абжанова Т.А., Абжанов Р.С. Культура деловой коммуникации. – Алматы: Экономика, 2011.

Сөздік:

1. Ахметов М.А. Медициналық терминдер сөздігі. Орысша –қазақша-ағылшынша: 40 мыңға жуық термин. Алматы: Дайк-Пресс, 2009.

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ жауап

Асқазан мен он екі елі ішектегі ойық жара ауруы тақырыбы бойынша жағдаяттық сұхбат құрастырыңыз.